

ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА СТРАНИЦИТЕ НА „ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ“ (1870—1876)

Дочо Леков

Програмата на основаното през 1869 г. „Българско книжовно дружество“ е разностранна: да се положат усилия за развитието на българския език и литература, за разпространението на образованието между народа; да се изучи битът на българите и на съседните им народи; да се събират и обнародват фолклорни, етнографски и други материали, да се уреждат изложби, да се поощрява всяка по-сериозна проява в областта на изкуството, науката и т. н. Много от задачите, формулирани в устава на дружеството, остават проект. Но една от тях — издаването на „Периодическо списание“ — то успява да осъществи.

Органът на Българското книжовно дружество е бил замислен като месечно издание с три отдела: литературен, за оригинални и преводни художествени творби; научен, за „статии по различните клонове на науката“ и критически, за рецензии и „критически разбори“ по повод на новоизлезли литературни и научни съчинения.¹

„Периодическо списание“, както много възрожденски издания излиза нередовно — за седем години — от 1870 до 1876 г. — от него се появяват дванадесет книжки. В тях обаче има публикации, които дават добра атестация за неговите сътрудници и уредници.

Дейни участници в живота на списанието са членовете на Книжовното дружество Марин Дринов, Васил Друмев, Васил Д. Стоянов, Нешо Бончев, Райко Жинзифов. В него сътрудничат и В. Икономов, Р. Каролев, Й. Ковачев, Е. Каранов, както и поети като Иван Вазов.

Под доста от публикациите в „Периодическо списание“ е обозначено името на автора. Но някои от тях, най-вече литературно-критическите, са анонимни. В общи линии въпросът за авторството им е разрешен, независимо че за известни статии и рецензии могат да се изказват все още предположения. В писмо до Григорий Доростолчервенски от 18 март 1874 г. Друмев, тогава протосингел на русенския митрополит, пише: „Статиите „Животописи и значението на животописите“, „За отхраната“, предговорът на отец Софрониевото животописание (освен описанието на Котел), критическият отдел във всичките излезли досега книжки (освен Бончовата критика за „Читалище“), преводът на статията „Иерархическата наредба на църквата“ под име Тонев, както и други някои дребулии в книжките са мои“.² Друмев говори за тези свои публикации и в автобиографичните си бележки „Дядо Климент (Прочутият)“.³

¹ Вж. Периодическо списание, г. I, 1870, кн. 1, стр. 5.

² Васил Друмев. Съчинения, т. II, С., 1968, стр. 522.

³ Пак там, стр. 384.

Посочените документи изясняват въпроса за авторството на много от материалите в „Периодическо списание“, макар и да не го изчерпват. В случая той ни интересува дотолкова, доколкото е свързан с онези публикации, посветени на проблемите на българската литература. А всички те, от книжка 1 до книжка 10 на списанието, отпечатани анонимно, са дело на автора на „Иванко“. Друмев и Нешо Бончев са авторитетните сътрудници на „Периодическо списание“, които се изказват на неговите страници по въпросите на литературата и културата.¹

*

„... Литературното поле не е бална зала, та да се гладим и да си казваме комплименти. На литературното поле няма място за деликатни чувства. На това поле, който не е с нас, той е срещу нас.“² Тази мисъл на Нешо Бончев, станала вече максима, изразява не само неговите схващания за принципността и високото предназначение на литературната критика. Тя говори и за становището на „Периодическо списание“ за характера и предназначението на литературата, за нейния нравствен и естетически патос, за мястото ѝ в цялостното изграждане на личността. С изключение на статията „За критиката“ в списанието не се появяват публикации, посветени на конкретни или общетеоретически литературни въпроси. Но в отзиви и в други материали на Друмев и Бончев се разглеждат основни проблеми на художественото творчество, някои от които преди това или след това получават почти същата интерпретация и на страниците на „Свобода“, „Независимост“, „Знаме“.

Възпитаници на руската прогресивна литературна и научна мисъл, поклонници на критическото кредо на Белински, на властители на човешкия дух като Пушкин и Гогол, Друмев и Бончев пристъпват към формиращата се новобългарска литература и култура с обективен, но строг критерий, с високи и справедливи изисквания. Те са обезпокоени от огромното количество новоизлезли творби, написани без цел, лишени от смисъл и достойнства. Затова основният въпрос, който поставят пред всеки книжовник, е: „да знае добре що о пише и как го пише; или, с други думи да кажем, основателно да познава: 1) предметът, за който се зема да пише, и 2) народът, за когото тъкми да съчини това или онова списание“.³ Утилитаристичният подход към творбата, била тя литературна или научна, присъщ на книжовниците-революционери, е отправна точка и във възгледите и оценките на сътрудниците на „Периодическо списание“. Поради това в доста от рецензиите на списанието в един или друг вариант се повтаря тази мисъл, като се аргументира изчерпателно.⁴

Вземайки под внимание „важността и святостта на книжовното поле“, всеки, обладава от писателски амбиции, трябва да има доблест и да прецени дали е необходимо да ги осъществи или не. Защото не обемът, а съдържанието на книгата дава най-точна и пълна характеристика на нейния автор.⁵ А той заслужава уважение само тогава, когато пише не за да се покаже, а за да направи нещо.

Ролята на писателя, журналиста или учения е велика, но в същото време и отговорна. В ръцете на хора, способни и мъдри, перото има силата на парата, скоростта на телеграфната вест. То може да облагороди характера, да възвиси

¹ Вж. Г. Димов, Българската литературна критика през Възраждането, С., 1965; М. А. Ронаудов, Българското книжовно дружество в Браила, С., 1966.

² Н. Бончев, Читалище. . . 1870—71, №№. I, II, Периодическо списание г. I, 1871, кн. 4.

³ [В. Друмев], Естествена история. Съчинена от Василя Х. Стоянова-Берон. . . , Периодическо списание, г. I, 1870, кн. 2, стр. 107.

⁴ Вж. също: Периодическо списание, г. I, 1870, кн. 1, 104—105.

⁵ Вж. [В. Друмев], История на българския народ. Съставил Т. Н. Шишков. . . , Периодическо списание, г. I, 1874, кн. 9—10.

духа. Затова писателят носи отговорност пред всеки читател каква истина ще му каже, с какви граждански и естетически принципи ще му въздейства.

От страниците на „Периодическо списание“ се отричат бездарно написаните стихотворения, повести и драми, лошите преводи, независимо че в известни случаи се стига и до увлечение. Като акцентуват върху съдържанието и художествената стойност на литературното произведение¹, Бончев¹ и Друмев не пренебрегват и въпроса за връзката на сюжета или идеята с действителността. За тях много по-значими като творения на изкуството са онези литературни произведения, в които всеки образ показва красотата или устрема на живота, всяка картина — мълчаливото величие на природата, очистена от парадност и сантиментализъм. Не случайно Бончев съветва автора на еклогата „Славчо и Цвятко“, Харалан Ангелов, че „би сторил добро и за себе си, и за читателя, ако би избирал по-реални предмети, защото еклогите и аркадските овчаре не са интересни“.²

„Периодическо списание“ е разочаровано от тогавашната българска поезия — в нея липсват идеи, мисли, чувства, привлекателност. И авторът на „Иванко“ поставя на страниците на списанието един проблем, разглеждан вече от Каравелов и от други възрожденски дейци, за връзките на литературата с народното поетическо творчество. Като обръща внимание на всеки писател, че трябва „да разбере и усвои духът на народната наша песен“, Друмев и като литературен критик оценява познавателната и естетическата стойност на фолклора.³

Ръководен от тези принципи за литературата като художествена дейност, за нейния характер, предназначение и задачи още в книжка 2 на „Периодическо списание“ авторът на „Нещастна фамилия“ публикува най-хубавата си литературно-критическа статия „За критиката“, актуална и днес с постановките и изискателността на своя автор. Обезпокоен от посредствеността на редица литературни произведения, от вредата, която оказват върху подрастващото поколение, върху културното развитие и общественото съзнание на всеки читател, Друмев обявява „като една от главните обязанности на дружеството“ необходимостта от строга, справедлива и благоразумна критика. Строга към бездарниците и компилаторите, справедлива в оценките, благоразумна към всяка родолюбива прова. Нейното признание е да отдели зърното от плевела, да утвърди авторитета на достойните и покаже нищожността и некадърността на самопризваните. За да изпълни великата ѝ мисия, всеки, който желае да бъде неин жрец, трябва да бъде „достатъчно вещи в такава работа“ и да помни винаги, че „истинната критика“ няма нищо общо с хулата. От нея се изисква компетентност и безпристрастие, принципност и доблест. Само в такъв случай тя може да бъде „проповедник на истината, учител на доброто, полезното и хубавото“. Всяка боязън, всеки компромис я принижават и обезличават, подменят нейното предназначение и цел. Затова Друмев категорично заявява: „За откриване и доказване на истината не трябва критиката да се спира пред нищо — тя трябва да събаря и да унищожава всичко, което не е истина, което е непотребно и вредноосно, което е грозно и долно. И сичко това трябва да извършва истинната критика винаги с едно най-голямо достойнство“ (стр. 101). Четири основни изисквания поставя авторът на „Иванко“ пред всеки, който иска да се нарече критик: всестранно познаване на предмета, за който се говори; да се има предвид културният и естетическият уровень на публиката, за която е предназначена разглежданата книга; критиката да бъде винаги прогресивна, т. е. „да не остава ни най-

¹ Вж. Н. Бончев, Читалище... 1870—1871, №№ I—II, Периодическо списание, г. I, 1871, кн. 4; [В. Друмев], Водачът по пътя на живота... Периодическо списание, г. I, 1872, кн. 5—6.

² Н. Бончев, Читалище... 1870—71, №№ I—II, Периодическо списание, г. I, 1871, кн. 4, стр. 88.

³ Вж. [В. Друмев], Читалище... г. II, бр. 1—18, Периодическо списание, г. I, 1874, кн. 9—10.

малко назад от всеобщий човешки напредок“ (стр. 102); „Да има тя едно най-голямо безпристрастие“, защото „там дето има пристрастие, дето има хатър или лично неразположение, там никога не може да се открие истината; напротив, там тя нарочно се прикрива и затъмнява и там не може да бъде напредок и истинно добро“ (стр. 102—103).

Друмев се застъпва за принципна критика не само като литературен критик, но и като писател. Той я желае и тогава, когато може да засегне и неговото име. Като съобщава на Нешо Бончев, че драмата му „Иванко“ е под печат, в писмо от 10 януари 1873 г. той му пише: „Щом се отпечата, ще Ви я пратя. Страх ме е, че не ще Ви хареса. Но ако би да Ви подкани драмата ми да се вземете, та да очукате подобнога рода произведения, не изключая и моето, и с това малко да поотслабите охотата у нашите драматисти (както твърде много са болладисали у нас) да писват, вярвайте, че не ще ми е криво, ако най-силните удари паднат най-напред на моята глава. Дружба дружбой, а служба службой.“¹

От такива позиции Друмев дава оценка на редица литературни, педагогически и научни съчинения, посочва аргументирано техните добри и слаби страни, отхвърля и утвърждава. Той намира за несполучливи „Кратка българска история“ на Д. Т. Душанов, „Наука за песнотворство и стихотворство“ от П. В. Оджакнов. . . . Особен интерес за възможностите на Друмев в областта на оперативната критика представлява рецензията му за „Ръководство за словесност на Добри Войников.“² В нея, независимо че на места допуска подценяване на литературната теория, той се показва като ерудитан литератор, който умее да открие ценното, да посочи съществени пропуски, да разгледа недостатъчно изяснени проблеми. Друмев е на мнение например, че Войников не изяснява духа и формата на българската лична и народна поезия, че понякога се впуска в излишни подробности, когато е необходимо да посочи най-значимото. В тази своя рецензия авторът на „Иванко“ разглежда и някои теоретически въпроси за връзката между форма и съдържание, за качествата и своеобразието на поезията и т. н.³

Рецензиите в „Периодическо списание“, писани в значителната си част от Друмев, стоят на висотата на онези задачи, поставени в статията „За критиката“. В писмо до Марин Дринов от 24—27 юни, като говори за критическия отдел на книжка 5—6 на списанието, Васил Д. Стоянов отбелязва: „Тойзи отдел може да напиша и открие българскаго Белински; тойзи отдел, надея се, ще накара нашите „учени“ сега да се позамислят, кога говорят нещо за дружеството; и най-сетне ако бъде дружеството живо и здраво. . . (този отдел, б. м.) ще потъкни успешно вървежът на възрождаемата ни книжнина и ще ѝ даде посока, каквато ѝ трябва.“⁴

Издавало ценни мисли за духа и направлението на националната българска литература, за задачите на литературната критика, „Периодическо списание“ обръща внимание и на въпроса за творческия контакт на нашите писатели с чуждестранната книжнина. Статията на Нешо Бончев „Класичните европейски писатели на български език и ползата от изучаването на съчиненията им“⁵ не е първата публикация в периодичния ни печат, посветена на този проблем. Тя обаче допринася много за правилното му и всестранно изясняване както с далновидните концепции на своя автор, така и с широтата на неговия поглед и с богатата аргументация на постановките му. Възприел схващането, че литературата е

¹ Васил Друмев, Съчинения, т. II, С., 1968, стр. 502.

² Периодическо списание, г. I, 1874, кн. 9—10.

³ За Друмев като литературен критик вж. също: Г. Цанев, Васил Друмев—критик, Изкуство и критика, г. IV, 1941, кн. 9; П. Динев, Възрожденски писатели, С., 1962 и др.

⁴ Цитирано по М. Арнаудов, Българското книжовно дружество в Браила, стр. 230.

⁵ Периодическо списание, г. I, 1873, кн. 7—8.

отражение на духовния образ на всеки народ, Нешо Бончев насочва българските писатели и читатели към културата на онези народи, които са имали богат и интензивен живот. Същевременно, като се съобразява с общите моменти в историческото и културното развитие на славянските народи, с техните обичаи, характер, морал и т. н., авторът на статията идва до извода, че българите са свързани с духовни узи с другите словенски племена и преди всичко с русите. Русия приема от България свещените книги и старобългарския език. Но идва време, когато тя се отплаща за това на българите — богато обновява образованието, културата, духовния им живот чрез достиженията на своите писатели, учени, обществени и революционни дейци. „Тия фактове ни показват — пише по повод на това Бончев, — че при изучаването на иностранныте литератури лично място ще захване и руската. Чрез нея ние по-лесно ще станем причастни на европейското просвещение. Такъв е законът на природата“ (стр. 5). И за да илюстрира приноса на Русия в съкровищницата на световната литература, той запознава своите съвременници с живота и творчеството на Гогол, а като приложение на „Периодическо списание“ печати в свой превод неговата повест „Тарас Булба“. Приоритета, който Бончев дава на руската култура в духовното възграждане на своя народ, не му пречи да оцени и стойността на западноевропейската, гръцката и други литератури. Той превежда драмата на Шилер „Разбойници“, възнамерява да издаде „Гьот фон Берлихинген“. Характерът, духовният и обществен живот на българския народ напълно убеждават Бончев в онова ползотворно въздействие, което руската многовековна литература и култура могат да окажат на българската. Затова заедно с П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев и други възрожденски дейци той става неин горещ поклонник и пропагандатор.

Впросите за значението на преводната литература, за начина, по който трябва да се превежда, са поставяни многократно на страниците на „Свобода“, „Независимост“ и на други периодични издания. Принос в тази насока има и „Периодическо списание“. В критиката си за „Читалище“ Нешо Бончев, изказвайки се за Пърличевия превод на „Илиада“, излага и схващанията си за преводаческото изкуство. За него то не е любителско занимание, а изкуство, за което са необходими знания и култура, талант и художествен усет. И умение да се разбере и почувствува силата и красотата на превежданата творба, нейният дълбок смисъл и идеи. „Който дерзае да се качва на Олимп — отбелязва Бончев, — той трябва да се просвети духом, да се напои до костите със сладостната Омирова поезия и да се не връща назад с празни ръце, та да ни свири на гайда“ (стр. 93). Колко голяма в случая е близостта между рецензента на Григор Пърличев и рецензента на Райко Жинзифов Любен Каравелов. Като разглежда несполучливия превод на Шевченко, последният определено заявява: „За да изучиш и проникнеш Шевченковите съчинения никак не можеш, а да го разбереш, трябва изпърво да преживееш, да претрадаш това, щото е преживял, претрадал Шевченко“.¹

Нешо Бончев е недоволен от превода на „Илиада“ и по други съображения: нейният преводач не се придържа винаги в оригинала, допуска неточности, съкращава, нарушава стихосложението. Затова и оценката му за първия превод на „Илиада“ на български език е съкрушителна: „Г. Пърличев не е преводил Омира, а го острижен предложил на българите и допълнил и украсил по свой вкус...“ (стр. 92). За да не бъде обвинен в голословие и пристрастие, той дава част от оригинала в свой превод, като го съпоставя с превода на Пърличев.

Критиката на Нешо Бончев за „Илиада“, макар и пресилена на известни места, е била справедлива. Тя кара Пърличев да изгори останалата част от своя

¹ Любен Каравелов, Събрани съчинения, т. VI, С., 1966, стр. 32—33.

превод. Ботев, напълно солидарен с нея, пише известната своя епиграма „Защо не съм?“.

Защо не съм и Пърличев
да преведа „Илиада“,
но с такъв превод, за който
и лобут да ми се пада?

„Периодическо списание“, изказвайки се компетентно по въпросите на превода, даде възможност на своите читатели да се запознаят и с две големи творби на световната литература — с повестта на Гогол „Тарас Булба“ и с драмата на Шилер „Разбойници“, преведени от Нешо Бончев.

Заедно с общите проблеми и принципи из областта на литературната теория и практика, „Периодическо списание“ изигра особена роля и при оценката на отделни български книжовници и творби. На неговите страници се дава по-цялостна характеристика на делото на Паисий и Софроний, печатат се важни литературни паметници. И днес не е изгубила своята стойност оригиналната статия на Марин Дринов „Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му.“¹ В нея за първи път се изследва научно делото на атонския монах, разглежда се съдържанието и въздействието на неговата история. Дринов проследява икономическото, политическото и духовното състояние на българския народ през XVIII век, предопределило появата на Паисий и на „История славянобългарска“, посочва известните му оскъдни данни от живота на великия хилендарец, поставя редица въпроси около неговата творба, които литературната наука по-късно разшири, задълбочи и доизясни.

Марин Дринов оцени историята на Паисий, като взема под внимание не научната ѝ стойност, а „побуждението, което е накарало о. Паисия да поемне този труд“, „целта, която го е ръководила“, „умението, с което той постига целта си“. Така той успя добре да почувствува идейната и емоционална атмосфера на творбата, нейния патос и въздействие. Българският учен се спира на някои от източниците на Историята — съчиненията на Мавро Орбини и Цезар Бароний, изтъква, че е необходимо да се потърсят българските ѝ извори, спира се на нейния език. Дринов пръв заговори като учен за преписите и преправките на Паисиевия труд, направи някои съпоставки в тази насока. Въз основа на правдивия си исторически и литературоведчески анализ той справедливо видя началото на българското възраждане не в делото на Неофит, Априлов и Венелин, а шестдесет-седемдесет години по-рано, когато се появява и започва огромното въздействие на малкия Паисиев труд.

Независимо от стремежа си да покаже Паисий като рожба на своето време Дринов придава известна магическа сила на неговото влияние — раздава се гласът на хилендареца и „разнебитените и разглобени българи от този глас са начали да се сглобяват пак в един народ“ (стр. 5).

Като използва всичко ценно от публикацията на първия Паисиев изследовател, нашата литературна и историческа наука направи цялостна марксистка оценка на личността и труда на родоначалника на българското възраждане.

В статията си „Животописание“² Друмев изтъква, че животописите дават възможност на всеки да познае миналото на своя народ, живота на великите си предшественици. Да се поучи от тях, да бъде деятелен като тях. След като обосновава значението на животописите, той се спира бегло на историческата мисия на Кирил и Методий, на значението и въздействието на Паисиевата история, на отделни страни от дейността на Неофит Бозвели, Петър Берон, Раковски, Гаврил Кръстевич и други възрожденски дейци. По-пълна и съдържателна е

¹ Периодическо списание, г. I, 1871, кн. 4.

² Периодическо списание, г. I, 1870—1872, кн. 1, 2, 3, 5—6.

характеристиката му за живота, обществената и книжовна дейност на Софроний Врачански. Споменавайки за черковните му проповеди, той разглежда твърде подробно неговото Житие. Друмев не анализира автобиографията като литературна творба, не споменава нищо за художествената ѝ стойност, за творческите заложби на нейния автор. Той я възприема по-скоро като исторически и езиковедски паметник, който документира политическите и икономически отношения в България през XVIII в., богатството и изразителността на тогавашния български език. Независимо от едностранчивата интерпретация на творбата Друмев отдава дължимото на Софроний като будител и книжовник. В книжка 5—6 на „Периодическо списание“ той отпечатва и неговата автобиография, публикувана преди това от Раковски във в. „Дунавски лебед“.¹

Друмев има заслуга за литературната история и с това, че пръв отпечати в органа на Българското книжовно дружество произведението на Неофит Бозвели „Мати Болгария“². Наистина той не успя да разбере основната му идея, неговата безкомпромисност не само към духовното, но и към политическото робство. Анализът в уводните думи към творбата е едностранчив и необоснован, с неприкрити туркофилски тенденции, напълно чужди на гневното произведение на Бозвели. Просветителските концепции на Друмев, който тогава е духовно лице — протосингел на Григорий Доростолчервенски, тук се извяват в най-остра форма.

„Периодическо списание“ играе важна роля в културния живот през Възраждането. То дава достъп и утвърждава някои съвременни нему начеващи творци. В него се появяват няколко от първите стихотворения на Вазов — „Борба“ (кн. 2), „Дунав“ (кн. 3), „Борът“, „Вярата ми“ (кн. 5—6), на Райко Жинзифов — „Дунавска песня“ (кн. 3), и др. То публикува и народни песни, поговорки, приказки, етнографски материали (К. Каранов, Описание на Кратовската каза, кн. 11—12), рецензии за „Българский народен сборник“ на Васил Чолаков (кн. 5—6). На страниците на списанието се публикуват и библиографски трудове (Йос. К. Иречек, Книгопис на новобългарската книжнина 1806—1870, кн. 7—8), материали с историческо и общокултурно съдържание и т. н. Всичко това „легитимира“ органа на Дружеството като сериозно литературно издание, което поощрява всяка по-значителна проява в областта на художественото творчество, фолклора, етнографията, историята.

Когато се посочват заслугите на списанието в популяризирането на формиращата се новобългарска литература и култура, трябва да се спомене, макар и мимоходом, и за известни волности на някои негови редактори. В желанието си да не компрометират „Периодическо списание“ пред турската цензура, те прибегват до прийоми, непозволени в редакторската практика — при публикуването на „Мати Болгария“ са пропуснати пасажи и фрази, насочени против политическата власт, думата „свобода“ от стихотворението на Вазов „Дунав“ се заменя с „наука“ и т. н.³

*

През 60—70 години на XIX век в българския периодичен печат се водят оживени дискусии за формиращия се национален книжовен език, за неговите лексикални и граматични особености, за правописа му. В „Свобода“ и „Независимост“, в „Македония“, „Български книжици“ и „Читалище“ се появяват статии и белешки от писатели и просветни дейци, някои от които говорят за филологичес-

¹ Вж. Дунавски лебед, г. II, бр. 55—62, 17. X; 24. XII 1861.

² Периодическо списание, г. I, 1874—1876, кн. 9—10, 11—12.

³ Вж. по-подробно: М. Арнаудов, Българското книжовно дружество в Браила, стр. 219—220.

кия усет на своите автори. Българското книжовно дружество се счита призвано да вземе участие в рационалното решаване на този основен национален и общо-културен проблем. Затова още в книжка 1 и 2 на „Периодическо списание“ Марин Дринов публикува статията „Няколко думи за изучаване и обработване на българския сегашен език и за народната ни книжна въобще“, в която излага своето становище, което е становище и на дружеството. Дринов проявява особена загриженост за установяване на общовалидни норми в създаването на националния ни език, тъй като свързва неговото съвършенство и изразителност с развитието на българската литература и култура, на висшата духовна дейтелност на своя народ. Той се обявява против създаването на изкуствени правила, на нови граматични форми. Събирането и издаването на фолклора е първата сериозна стъпка в разрешаването на проблема за националния книжовен език, защото народната реч трябва да послужи за негова солидна основа. Разбира се, за да бъде доведен той до съвършенство, са необходим и време и творци, надарени с талант, с култура, с чувство за красота. „Няма съмнение, отбелязва с увереност Дринов, — че и у нас щат се явят писатели, които при широките си и богати мисли, при големите си творчески способности щат бъдат обдарени още и с тънък вкус. Като имат в ръце си готово това богатство, те щат изберат от него от хубав по-хубав материал за vyplътениe на своите идеи; щат да създадат примери за хубост, за подражание, с което само по себе щат се вдвоят еднакви, общи форми за един общ писмен език“ (стр. 14).

С тази статия на Дринов и с публикациите му „За новобългарското азбуке“ (кн. 2), „Азбукего на „Българското книжовно дружество“ и г. Мушак“ (кн. 9—10), „Още една отбрана на новобългарското азбуке“ (кн. 11—12) „Периодическо списание“ способствува в споровете за българския език и правопис да надделеят и се утвърдят застъпваните демократични схващания. То публикува и статията на В. Икономов „Челешкият език“ (кн. 3), в която се прави несполучлив опит да се изяснят особеностите на стила.

Филологическите статии в „Периодическо списание“ имат значение за литературната наука, тъй като и общите, и някои от специфичните въпроси на нашия език през Възраждането интересуват живо не само езиковеди, но и писатели. Редица от най-интересните публикации в тази област са написани от майстори на художественото слово.

Подобно е отношението на списанието и към проблемите на образованието и педагогическата книжнина. Схванали огромния смисъл на училището във всестраниното развитие на подрастващото поколение и Каравелов, и Друмев, и Нешо Бончев се изказват по някои общообразователни въпроси. Защото от организацията на учебното дело, от училищните програми, от учебниците и учителите зависи каква ще бъде културата на бъдещите книжовници, естетическият вкус и предпочитанията на огромната читателска маса. При това много от възрожденските ни книжовници — Найден Геров, Добри Чинтулов, Петко Славейков, Васил Друмев, Добри Войников и др. — бяха същевременно и учители. Всичко това ни обяснява появата на някои от публикациите в „Периодическо списание“ — „За отхраната“ на Друмев (кн. 1), „За училищата“ на Нешо Бончев (кн. 3, 4), „Върху организацията на народните школи“ на И. Ковачев (кн. 11—12) и др. Като се спира на условията и факторите, които предопределят „добрата отхрана“ на младото поколение, Друмев е на мнение, че образованието трябва да е съобразено с изискванията и духа на времето, за да може всеки да бъде полезен на обществото. В статията си „За училищата“ Бончев обоснова необходимостта от отваряне на различни видове училища: реални, класически, специализирани, и т. н. Но и като педагог той не забрави призиванието си на литератор, загрижен за съдбата на националната ни литература и култура. Затова един от аргументите му за основаването на класическа гимназия в Пловдив е:

„От нея шат да излязат учени филолози, които да положат основа на граматиката ни, на езика, на поезията и литературата, ако и нашият език го чака почетното бъдеще да чуем в отечеството гласът на музите“ (стр. 14). Такова училище, според Бончев, ще даде солидна подготовка и на бъдещи историци, журналисти, публицисти, учители.

Големи са грижите на „Периодическо списание“ и за педагогическата литература. В него излизат доста рецензии за учебници и училищни пособия, писани от Друмев. В критическия му отдел се утвърждава тъй наречената педагогическа критика, насочена към проблемите на школната книжнина. Тя ратува за простота и системност в изложението, за ясност в езика, за компетентността на авторите. От тези позиции се одобряват „Бащин език за малки деца“.¹ „Буквар по нагледно-гласната метода“.² „Ръководство към физиката“,³ и се отричат „Малък православен катехизис“,⁴ „Втора четеница за ученици в главни училища“⁵ и др.

В „Периодическо списание“ се разглеждат и някои исторически проблеми, печатат се интересни архивни документи.⁶

*

Органът на „Българското книжовно дружество“ е критикуван от революционния печат заради просветителските концепции на неговите редактори и сътрудници, за нередовното му излизане. Независимо от това не остава без оглас приносът на „Периодическо списание“ в областта на българската литература и култура, неговата висока възискателност и загриженост по проблемите на художественото творчество, педагогиката и т. н. В брой 1 на в. „Знаме“, като съобщава за излизането на кн. 9—10 на списанието, Ботев отбелязва: „Тая книжка се отличава от издадените досега осем книжки с още по-голяма сериозност и с още по-удачно избран материал.“ Като прави забележка на езика на списанието, редакторът на „Знаме“ дава висока оценка на публикуваните в книжката литературно-критически материали, написани „делно, умно и справедливо“.

Редовните сътрудници в „Периодическо списание“, Друмев и Бончев, са възпитаници на руската прогресивна критическа мисъл. Затова принципни различия по въпросите на литературната теория и практика, като изключим схващанията за революционното предназначение на художествената творба, между тях, от една страна, и Каравелов и Ботев, от друга, не съществуват. На страниците на „Периодическо списание“ те изказват трезви мисли за предназначението на литературата, за нейното въздействие и насока. Всяко произведение, неотговарящо на изискванията на „истинната критика“, попада под жестоките удари на тяхната справедлива присъда. Иронията им срещу посредствеността и бездарността засягат извително някои книжовници. Рашко Блъсков, без да отрича изцяло критиката на Бончев, я намира за прекалена.⁷ Добри Войников, открива в нея завист и „чорбаджийски авторитет“.⁸ В сатиричната творба „Критичар“

¹ Периодическо списание, г. I, 1871, кн. 4.

² Пак там, г. I, 1874, кн. 9—10.

³ Пак там.

⁴ Пак там, г. I, 1872, кн. 5—6.

⁵ Пак там, г. I, 1874, кн. 9—10.

⁶ Вж. Р. Каролев, За богомилството, Периодическо списание, г. I, 1871, кн. 3; М. Дринов, Нови паметници за историята на българите и на техните съеди, Периодическо списание, г. I, 1870, кн. 1, 2 и др.

⁷ Вж. Училище, г. III, 1873, сл. 17—18, 142.

⁸ Училище, г. IV, 1875, сл. 17—18, 133—138.

публикувана с инициалите Н. Н., но написана от автора на „Криворазбрана цивилизация“, Бончев е изобразен даже в злоещия образ на Зоил.¹

Обидните епитети и характеристики на засегнатите не смущават сътрудниците на „Периодическо списание“. На тях те отговарят с достойнство и предупреждение: „Не се мамете от това, че мнозина дълго време боси се разхождат из това поле (книжовно — б. м.) под вид на разни безобразни стихотворения, повременни списания и т. н. Такивато, ако не са наказани с неспособността си дотам, щото при самото си появяване в това поле да се предадат на презрение и забравене, рано или късно ще настане и техният час и тогава всеки ще си приеме дължното“.²

Литературните материали в „Периодическо списание“ правят впечатление не само на българския читател. Книжовник като К. Иречек чете с интерес статиите и преводите на Бончев, изказва се възторжено за неговите критики.³

„Периодическо списание“ открива и насърчава талантиливи творци, дава им „зелена улица“ в литературата. Вазов, като утвърден вече писател, си спомня за напътствията, които му дава Друмев, когато му занася своето стихотворение „Борът“, за ролята му като пръв негов литературен съветник.⁴

Нередовното излизане на „Периодическо списание“ през Възраждането ни лиши от някои литературно-критически статии на Друмев, Бончев. . . Но и онова, което публикуваха на страниците му, има и днес значение за нашата литературна наука. Възгледите им за характера и обществената роля на литературата, за етичните и естетически задачи на литературната критика, за самобитността и литературните влияния, за преводната книжнина, за отговорността на писателя като творец и гражданин ще бъдат винаги съвременни и актуални, защото са принципи, далновидни и съдържателни.

¹ Училище, сл. 19, 147.

² Вж. Периодическо списание, г. I, 1874, кн. 9—10, под линия, стр. 115.

³ Вж. Нешо Бончев, Литературна критика и публицистика, С., 1962, стр. 36 и предговора към изданието.

⁴ Вж. Рада Големанова, При сродниците на Друмева, Лист „Васил Друмев“, 1841—1941.